

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена дослідженню способів перекладу англomовних медичних термінів в інструкціях медичних препаратів на українську мову. Структурно-семантичний аналіз англomовної медичної термінології визначив продуктивні (запозичення, деривація, словоскладання на основі класичних елементів, утворення термінів-епонімів) і непродуктивні (семантична деривація) способи поповнення термінологічного фонду досліджуваної термінології.

Ключові слова: медична термінологія, деривація, словоскладання, епонім, аббревіатура, переклад, запозичення, транслітерація, калькування, медичний дискурс.

Статья посвящена исследованию способов перевода англоязычных медицинских терминов в инструкциях медицинских препаратов на украинский язык. Структурно-семантический анализ англоязычной медицинской терминологии определил продуктивные (заимствования, деривация, словосложение на основе классических элементов, образование терминов-эпонимов) и непродуктивные (семантическая деривация) способы пополнения терминологического фонда исследуемой терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, деривация, словосложение, эпоним, аббревиатура, перевод, заимствование, транслитерация, калькирование, медицинский дискурс.

The article is dedicated to the examination of English medical terms translation techniques into Ukrainian; the patient information leaflets were the source for the analysis. The article includes lexical and semantic analysis of English medical terminology, permitting to determine the principal means of terms' formation: borrowing, word composition, derivation, abbreviation and formation of eponyms.

Key words: medical terminology, derivation, word composition, eponym, abbreviation, translation, borrowing, transliteration, loan translation, medical discourse.

Знання структурних моделей та словотвору під'язика медицини спрощує розуміння термінів і дозволяє вченим та медикам швидше і якісніше поширювати інформацію про проведені дослідження. Ця проблема тісно пов'язана з тим, що щороку арсенал медичної лексики поповнюється великою кількістю нових найменувань. При цьому одним із основних джерел нових українських термінів є англійська медична література, оскільки більше 75 % медичної інформації друкується англійською мовою. Тому розгляд особливостей української термінології неможливий без її зіставлення з англійською термінологією.

У сучасній лінгвістиці наявна низка досліджень, присвячених розгляду різних аспектів медичної термінології в цілому або однієї з медичних галузей (Г. А. Абрамова, 2003; Ф. Бенчіле, 2004; Л. Ю. Зубова, 2005; Т. С. Кириллова, 2000; С. Маджаєва, 2005; М. В. Токарева, 2003; Н. А. Трофимова, 2004; та ін.), але шляхи передачі англійських медичних термінів та семантико-морфологічні особливості афіксів греко-латинського походження в англійській мові, що зустрічаються в анотаціях до лікарських засобів, вперше розглядаються в даному дослідженні.

В даному дослідженні були проаналізовані ті труднощі при перекладі медичної, а саме фармацевтичної термінології, що являють собою скорочення та терміни-епоніми, які часто використовуються в інструкціях медичних препаратів.

Актуальність дослідження способів перекладу сучасної медичної терміносистеми зумовлюється зростанням значення медицини для вирішення нагальних проблем, пов'язаних із здоров'ям людини. Зі збільшенням значущості спеціальної лексики в сучасній українській мові та внаслідок швидкого розвитку багатьох сфер людської діяльності актуальним стає комплексне вивчення англійської медичної терміносистеми та її переклад, який допомагає медикам-дослідникам, викладачам медичних навчальних закладів та філологам зрозуміти та вивчити медичну термінологію.

Метою нашого дослідження було провести структурно-семантичний та перекладацький аналіз англійської медичної термінології в анотаціях до лікарських засобів та виявити семантико-морфологічні особливості афіксів греко-латинського походження в медичних термінах.

Матеріалом дослідження слугували 100 англійських інструкцій з відповідниками на українській мові, з яких методом суцільної вибірки було обрано 500 лексичних одиниць.

У зв'язку з поставленим в роботі завданням дослідження необхідно визначити поняття “термін”, якого придержується автор даної роботи, а саме термін розуміється як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки; науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [1: 54]. Медична термінологія — це система понять, що позначають стани і процеси, які протікають в людському організмі, хвороби і їх прояви, методи діагностики, профілактики та лікування захворювань, медичне обладнання, лікарські засоби і ін. Медична термінологія має свої специфічні особливості, а саме:

а) в основі багатьох англійських медичних термінів лежать латинські та грецькі коріння, що робить їх інтернаціональними (*patient* — пацієнт, *anemia* — анемія, *pediatry* — педіатрія, *aspirin* — аспірин, *insulin* — інсулін, *antibiotics* — антибіотик);

б) медичні терміни характеризуються такими особливостями, як наявність дефініції, максимальна абстрактність, моносемічність, відсутність експресії та емоційного забарвлення, стилістична нейтральність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями і суворі логічність;

с) для поповнення термінології часто використовуються терміни з компонентом епонімом (*Mallorca acne* “майоркські вузгі”, *Reverdin's graft* “трансплантат Ревердена”) [3: 193].

Питання медичної термінології як складової частини української та англійської лексики досить широке. У роботі досліджені шляхи утворення та розвитку медичної термінології та проблеми її перекладу, а також використання в медичних інструкціях. Традиційно виділяють наступні способи терміноутворення: використання вже наявних засобів мови — “ерадикація” (від англ. *eradication* — знищення); “фази стрипінгу” (від англ. *stripping* — підшкірні вени; модифікація існуючих в мові засобів; створення нових лінгвістичних реалій.

Утворення медичних термінів в англійській мові представлено наступними способами:

а) **Афіксація** (найпоширеніший спосіб) — *instability, extraarticular*.

б) **Створення фразових термінів або термінологічних словосполучень** — *uterine blood flow*.

с) **Словоскладання** — *angiography*.

д) **Компресія** — *IRDS* — *infant respiratory distress syndrome*.

Оснoву медичної термінології складають запозичені греко-латинські терміни або терміни, створені афіксальним способом за допомогою греко-латинських терміноелементів — коренів, префіксів та

суфіксів (в англійській мові близько 95 %). Останні є складовою частиною **словоскладання або основокладання**, що є одним з найбільш поширених джерел збагачення медичної термінологічної лексики. Як основа можуть виступати наступні компоненти:

— **phobia**, характеризує патологічних страх людини чого-небудь (*agoraphobia* “агорафобія” — *fear of enclosed spaces* (страх зачиненого простору); *acrophobia* “акрофобія” — *fear of heights* (страх височини); *glossophobia* “глософобія” — *fear of speaking in public* (страх публічних виступів);

— **mania**— одержимість на чому-небудь (*pyromania* — піроманія (нав'язливе бажання підпалювати речі, *graphomania* — графоманія (хворобливий потяг до писання) [3: 31].

В ході дослідження **префікси** медичної терміносистеми було розділено на три групи:

1) **високопродуктивні** — **anti-** (*antifat*, *anticonceptive*), **dis-** (*to disbrain*), **in-** (*incarnation*), **inter-** (*interosseous*), **re-** (*reinfusion*), **sub-** (*subclinical*);

2) **середньопродуктивні** — **over-** (*overbreathing*), **un-** (*uncured*);

3) **низькопродуктивні** — **out-** (*outbreak*), **tele-** (*teleneuron*), **under-** (*undertoe*).

Для утворення нових термінів широко використовується деривація. **Суфіксальна** підсистема медицини представлена у вигляді наступних груп:

1) **високопродуктивні**: а) N: **-ion**, **-er**, **-ity**, **-ism** (*parkinsonism*); б) Adj: **-ic**,

-al, **-ous** (*catastaltic*); в) V: **-ate** (*catenate*);

2) **середньопродуктивні**: а) N: **-(a,e)nse**, **-(a,e)nt**, **-ment** (*assignment*); б) Adj: **-ate**, **-ive**, **-(a,e)nt**, **-(a,o)ry** (*biliary*);

3) **низькопродуктивні**: а) N: **-age**, **-ate**, **-al**, **-ness**, **-(a,o)ry** (*blindness*); б) Adj: **-(a,i,u)ble**, **-ish**, **-ful**, **-an**, **-less** (*painless*) [4: 10].

Оскільки греко-латинські терміни лежать в основі медичної термінології практично всіх європейських мов, більшість медичних термінів є інтернаціональними. В рецептах будь-якої країни деякі спеціальні вирази вживаються лише **на латинській мові**. Наприклад: *in vivo*, *In vitro*, *Per os* и т. і.

Розвиток сучасної медицини визначається вкладом, який вносить в неї такі фундаментальні науки, як хімія, фізика, математика. На межі цих наук і медицини розвиваються такі області досліджень, як генна інженерія, космічна і авіаційна медицина, профпатологія,

медична радіологія, гіпербарична медицина. У зв'язку з цим медична термінологія за останні два десятиліття поповнилась більшою кількістю термінів, запозичених із термінологій інших наук.

У проведеному дослідженні увага сконцентрована на перекладацькому аналізі. При перекладі постала проблема, якому терміну надавати перевагу: запозиченому чи власне національному. Вирішення цієї проблеми спричинило глибоке дослідження історії формування української медичної термінології, в результаті було зроблено висновок, що у розвитку української медичної термінології простежуються дві тенденції: використання власних ресурсів мови та запозичення. Проблема запозичення іншомовної лексики — одна із складових лінгвістичного дослідження, яке займається порівняльним вивченням мов та мовних груп. **Інтернаціоналізмами** називають лексичні одиниці, які функціонують у декількох (не менше ніж в трьох) світових мовах, близькі за звуковою, графічною і семантичною формами та виражають загальні для багатьох культур поняття з галузей науки, техніки, засобів комунікації тощо. Вважається, що сучасна англійська мова на 70 % складається з інтернаціоналізмів, в той час як українська мова, на думку фахівців, містить тільки 10 % інтернаціоналізмів. Словниковий склад збагачується інтернаціоналізмами через запозичення з іншої мови, калькування, семантичне словотворення, словотворення від іноземних мов, зміну форманта. Розглянувши сфери вживання інтернаціоналізмів, з'ясувалося, що в загальнонавчальній лексиці, яка є основою будь-якого дискурсу, використовується 38 % інтернаціоналізмів (*group* — група, *problem* — проблема, *service* — сервіс, *center* — центр, *system* — система, *standard* — стандартний, *traditional* — традиційний), а в медичній галузі лише 14 % (*asthma* — астма, *patient* — пацієнт, *protein* — протеїн, *vaccine* — вакцина, *clinical* — клінічний) [5: 76].

В англійській мові медицини ряд рідних термінів співіснує паралельно з міжнародними, при цьому перші відносяться переважно до загальнонавчальної лексики, а другі до спеціальної. Наприклад, *whooping cough* і *pertussis* (коклюш), *itch* та *pruritis* (свербіння), *brain* і *cerebrum* (мозок), *liver* і *hepar* (печінка). Аналогічне явище відзначається і в українській мові. Наприклад: *будова тіла*, *статура* — конституція; *послаблення захворювання* — ремісія; *забарвлення* — пігментація; *розпитування хворого* — анамнез; *обмацування* — пальпація; *вистукування* — перкусія [6: 132]. Рідні терміни використовуються в непрофесійному середовищі, в науковому — краще надати перевагу одиницям міжнародного медичного фонду.

Однією з найбільш продуктивних сфер лексики сучасної медицини є вживання **епонімів**. Епоніми — слова, в яких у ролі першого компонента виступає власна назва. Ці терміни грають видну роль при найменуванні нових явищ або відкриттів в галузі медицини у зв'язку з усталеною міжнародною традицією називати те чи інше відкриття або винахід ім'ям вченого-винахідника. Дослідивши терміни з компонентом-епонімом в текстах медичних інструкцій було виявлено наступні групи:

- Хвороби (*Hodgkin's disease* — хвороба Ходжкіна);
- Синдроми (*Down's syndrome* — синдром Дауна);
- Анатомічні одиниці організму (*Horner's muscle* — мускул Горнера);
- Медичні теорії (*Flecherism* — Флетчеризм);
- Методи дослідження та лікування (*Bailey's method* — метод Бейлі);
- Лікарські засоби (*Salk and Sabin vaccine* — вакцини Солка і Сабіна);
- Медичний інструментарій (*Cooper's scissors* — ножиці Купера);
- Тести по визначенню захворювань (*Dick test* — тест Діка).

Епоніми було також розділені за способом утворення:

- Іменник + of + власна (*ampulla of Vater* < *Abraham Vater*; *pouch of Douglas* < *James Douglas*);
- Ім'я власне, що трансформується в прикметник (*Gasserian ganglion* < *Johann Gasser*; *Haversian canal* < *Clopton Havers*);
- Ім'я власне + 's + іменник [7: 43–44].

Нові форми створюються в англомовній медичній термінології також шляхом **абрєвіації** (*ENT* < *ear, nose, throat*; *GYN* < *gynaecology*; *IM* < *intramuscular*; *HTN* < *hypertension*) и акронимією (*possum* < *patient-operated sensing/selecter mechanism*; *vipoma* < *vasoactive intestinal polypeptide*). В якості компонентів термінотворення в англійській медичній лексиці використовуються також і символи (*B cells*, *vitamin K*).

За структурою скорочення традиційно поділяються на:

- літерні: *P* (*page*);
- слогові: *magtape* (*magnetic tape*);
- усічені слова: *app* (*apparatus*), *aut* (*automatic*), *man* (*man*);
- літера (склад) + слово: *H-chain* (*heavy chain*);
- літери та склади (склади і літери): *Abs E* (*absolute error*);
- літерно-цифрові: *IgA1* (*Immunoglobulin A*) [6: 115].

Отже, дослідження медичної термінології показало, що запозичені терміни набули поширення в медичній терміносистемі і становлять одну з особливостей наукового стилю української мови. Однак у професійному мовленні слід надавати перевагу запозиченню (adaptation — адаптація (проф.)). Такі стилістичні ремарки цілком доречні, враховуючи те, що запозичений термін характеризує професійну мову лікарів, а еквівалент рідної мови — це загальноживане слово, наприклад у медичній документації лікар пише *visus*, а хворому говорить про “*гостроту зору*”, у своєму колі лікарі вживають терміни *офтальмотонус*, а хворому це називають “*вимірюванням внутрішньоочного тиску*”.

Для правильного перекладу медичного терміна важливо знати його словотворчу і морфологічну структуру. В ході дослідження була представлена **класифікація медичної термінології за структурою**:

1) Прості терміни, що складаються з одного слова: (*ulcer* — *виразка*; *granulocytopenia* — *гранулопенія*);

2) Складні, що складаються з двох слів, які пишуться разом або через дефіс: *immunofluorescence method* — імунофлюоресцентний метод;

3) Багатокомпонентні терміни, що мають у своєму складі три і більше слів: (*saccular aneurysm of aorta* — *мешотчатая аневризма аорти*; *bone marrow suppression* — *придушення діяльності кісткового мозку*).

4) Терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів: (*cerebellopontodorsal tract* — *мозжечково-понтодорсальний шлях*; *fetal lethality* — *внутрішньоутробна смертність*) [8: 216].

В ході дослідження було з'ясовано, що для англomовної медичної термінології характерне застосування простих термінів, які складають 53,2 % (*cephalalgia* — *головний біль*, *hirsutism* — *гірсутизм*) та термінів-словосполучень, які становлять 40,2 % (*gastrointestinal haemorrhage* — *шлунково-кишковий крововилив*). Однак використання багатокомпонентних термінів є незначним, лише 3,5 % (*bone marrow suppression* — *придушення діяльності кісткового мозку*).

Для медичного перекладу характерна поширеність термінологічних словосполучень різних типів. Створення фразових термінів пояснюється необхідністю передачі максимальної кількості інформації в стисненому і компактному виді (*peripheral vasculat disease, pelvic ring disruption*). Саме створення термінологічних словосполучень, на думку більшості дослідників (Самад, 1996; Авербух, 2004), є найбільш економним способом оформлення кваліфіка-

тивних відносин і не тягне за собою ускладнень мовного порядку. Будучи неоднорідними за ступенем стійкості і за ступенем семантичної зв'язності компонентів, термінологічні словосполучення поділяються на **розкладені і нерозкладні**. **Розкладені** термінологічні словосполучення, в свою чергу, поділяються на:

- **вільні** термінологічні словосполучення, що зберігають самостійність понятійного змісту кожного з вхідних у словосполучення слів-термінів (*pancreatic necrosis, nerve impulse*);

- і **невільні** поєднання слів, у складі яких один з компонентів може і не бути терміном (*entry of infection, water on the brain*). Подібні утворення не володіють внутрішньою формою та як термін сприймаються тільки в складі словосполучення.

Нерозкладні терміни зазвичай є фразеологізмами (*blue bag — мастит; owl's eye Cell — цитомегаловірусне ураження клітини*) і не використовуються в інструкціях медичних препаратів як і медичні метафори (*Chinese restaurant syndrome, keyhole surgery, silver fork fracture, housemaid's knee, Swiss cheese appearance*).

В англійській медичній термінології виявлено також антонімічні відношення, які на словотвірному рівні досягаються опозицією афіксів *ad- ↔ ab-, hyper- ↔ hypo-, extra- ↔ intra-, syn- ↔ poly-, under- ↔ over-*. На лексичному рівні найчастішими опозиціями є терміносполучення, які містять *upper ↔ lower, short ↔ long, primary ↔ secondary, proximal ↔ distal, anterior ↔ posterior* etc. [9: 25].

Окремі медичні терміни перекладаються українською мовою, як наприклад, *subacutus-нідгострий*, але частіше вони транслітеруються: *syndromum-синдром*. Переклад медичної термінології передбачає знання достатньо великого обсягу греко-латинських терміноелементів та способів утворення складних термінів. При утворенні медичних термінів застосовується: суфіксальний спосіб (*myoma — міома, доброякісна пухлина з м'язової тканини; lateralis — латеральний, боковий*); префіксальний і префіксально-суфіксальний (*dystonia — дистонія, порушення тонусу; sublingualis — сублінгвальний, під'язиковий*); а також спосіб складання основ (*odontalgia — зубний біль*). Тенденція до семантичної спеціалізації афіксів у медичній термінології значно полегшує розуміння термінів спеціалістами. Серед словотвірних моделей англійських медичних термінів традиційне місце відведено композиції.

Специфічною особливістю медичної термінології є переважна одностовісність їх лексичного складу, абстрактність, моносемічність, відсутність експресії та емоційного забарвлення, стилістична нейтраль-

ність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями і суворогість логічності. Терміни латинського і грецького походження тяжіють до моносемії, а питомі англійські терміни — до полісемії. В англомовній медичній термінології зафіксовано наявність внутрішньосистемних термінів-синонімів (дублетів). Їх поява викликано наявністю різних джерел формування терміноодиниць та можливістю структурного варіювання плану вираження медичного терміна (одночасне співіснування однослівного терміна, терміносполучення, у тому числі епонімного терміна, а також повної й короткої форми терміноодиниці).

Труднощі перекладу медичної термінології викликають синоніми, омоніми, варіативні відповідники у перекладі, терміни з компонент-епонімом, аббревіатури та скорочення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Учбовий посібник. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 303 с.
2. Казакова М. В. Практические основы перевода. — Санкт-Петербург, 2005. — 271 с.
3. Sager J. C. Term Formation // Wright S. E., Budin G. Handbook of Terminology Management. — Amsterdam: J. Benjamins, 1997. — Vol. 1. — P. 25–41.
4. Васина В. М. Акцентное оформление терминологических словосочетаний в английском медицинском дискурсе : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Иваново, 2004.
5. Аполова М. А. Specific English//грамматические трудности перевода. — М.: Международные отношения, 2001. — 134 с.
6. Борисова Л. И. Лексические трудности перевода научно-технической литературы с английского языка на русский. — М.: ВЦП, 2001. — 135 с.
7. Зубова Л. Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений // Вестн. ВГУ. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2005. — № 2. — С. 113–116.
8. Тимченко І. І., Головченко Г. Т., Дерев'янюк І. В., Остапенко Г. І. Теорія і практика перекладу. — Харків, 2006. — 284 с.
9. Базарова В. І., Жук Л. Г., Світлична Є. І. Клінічна термінологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. — Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2006. — 168 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.13